

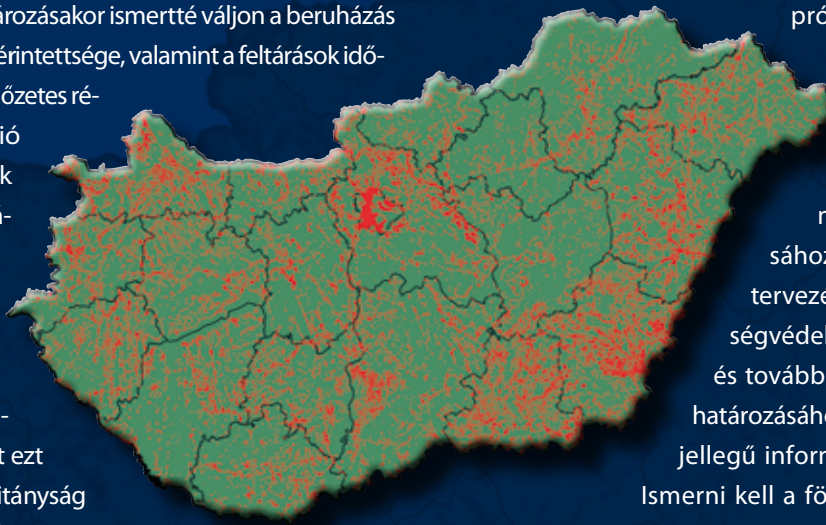
Várkapitányság NZrt.: az előzetes régészeti dokumentáció a régészeti örökségvédelem rendszerében

Reményi László

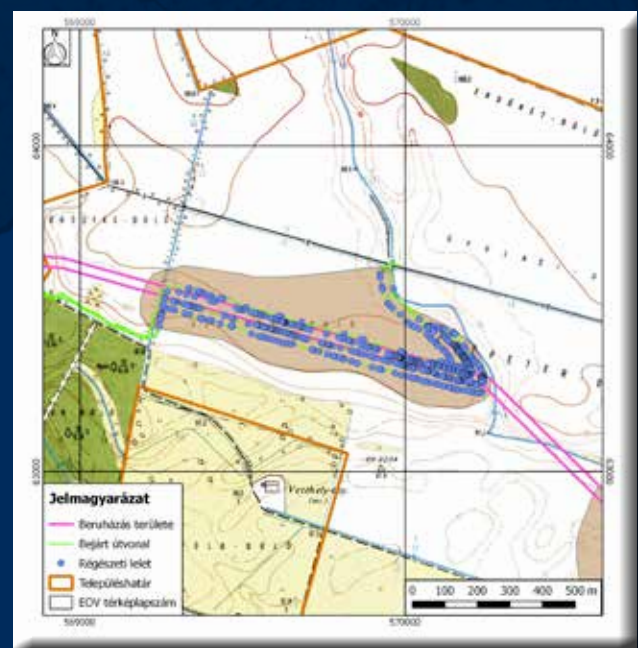
A magyar örökségvédelmi törvény (2001. évi LXIV. törvény) rendelkezései alapján, ha egy beruházás földmunkái régészeti lelőhelyet veszélyeztetnek, akkor a feltárás költségeit a projektnek kell fedeznie. Ebből adódóan a beruházók elemi érdeke, hogy még a kivitelezés megkezdése előtt, a tervezés időszakában, a költségkeret és az ütemezés meghatározásakor ismertté váljon a beruházás területének régészeti érintettsége, valamint a feltárások idő- és költségigénye. Az előzetes régészeti dokumentáció (ERD) elkészítésének célja tehát a beruházások régészeti kockázatainak felmérése, a szükséges feltárások idő- és költségigényének meghatározása. Többek között ezt a munkát is a Várkapitányság Integrált Területfejlesztési Központ Nonprofit Zrt. látja el.

Talán többekben felmerül a kérdés, hogy miért jelent problémát a földmunkával érintett régészeti lelőhelyeken szükséges feltárások idő- és költségigényének előzetes meghatározása. A feladat egyszerűnek tűnik: a régészeti lelőhelyek kiterjedését ábrázoló térképre csak rá kell vetíteni a beruházási területet, a többi meg csak számtan. A helyzet azonban egyáltalán nem ilyen egyszerű. A régészeti lelőhelyek jelentős részének még a helye sem ismert: míg a lelőhelyek száma 100–150 ezerre becsülhető, a közhiteles lelőhely-nyilvántartás cca. 70 ezer tételt tartalmaz, azaz maximum ennyi lelőhely az, aminek egyáltalán a földrajzi helyét ismerjük. Ráadásul a szükséges megelőző feltárás módszerének (teljes területű feltárás) megállapításához és a pontos költségbecsléshez nemcsak a lelőhely földrajzi helyének ismerete szükséges, de pontosan meg kell határozni az érintett lelőhelyrész kiterjedését, jellegét, intenzitását, rétegvizonyait is. Ezek mellett alapvetően fontos annak tisztázása, hogy földmunkák veszélyeztetnek-e olyan, helyben megtartandó örökségi elemeket, amelyek miatt akár a beruházás áttervezésére is szükség lehet.

Ezen emlékek esetében szintén nem elég a kockázatot jelentő épített örökségi elem lokalizálása, de állapotával kapcsolatban is szükség van adatokra. Ezek az információk csak különböző kutatási módszerek (archív régészeti és térképészeti adatok összegyűjtése, terepbejárás, műszeres lelőhely- és leletfelderítés, próbafeltárás) egymásra épülő komplex alkalmazásával gyűjthetők össze. A megfelelő módszerek kiválasztásához, a komplex kutatás tervezéséhez, majd az örökségvédelmi hatáselemzéshez és további feladatellátás meghatározásához nem csak régészeti jellegű információk szükségesek. Ismerni kell a földmunkával érintett terület állapotát és a tervezett beruházás földmunkáinak műszaki paramétereit. A kutatás tervezése és a későbbi megelőző feltárás módszereinek, volumenének, költség- és időigényének meghatározása szempontjából nem mindegy, hogy egy 50 cm szé-

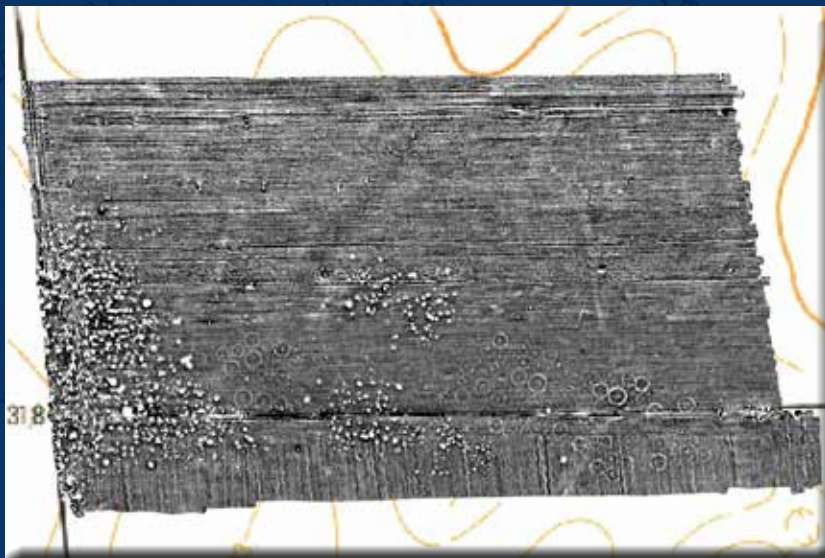
Nyilvántartott régészeti lelőhelyek Magyarországon (2018. októberi állapot)

Kézi GPS-készülékkel végzett adatrögzítés terepbejáráson (feltárásvezető: Bittner Bettina)

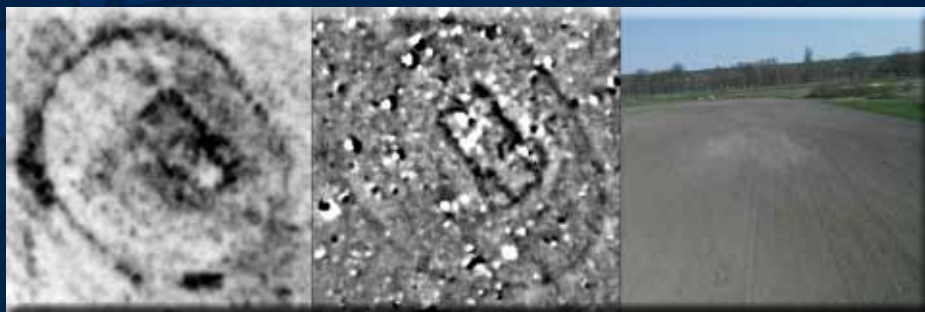
lességű közműárokról, egy többszintes mélygarázst magába foglaló belvárosi épületről vagy egy cölöpalapozással készülő könnyűszerkezetes raktárról van szó.

A munka a megrendelőtől beérkezett tervezési és egyéb adatok feldolgozásával kezdődik. A következő lépés a rendelkezésre álló régészeti és térképészeti adatok, információk begyűjtése. A vizsgálandó területtel, a beruházás műszaki paramétereivel és az érintett lelőhelyekkel kapcsolatos adatok alapján kezdjük meg a konkrét beruházásra vonatkozó régészeti kutatások tervezését. Minden olyan esetben, amikor a vizsgálandó terület állapota azt lehetővé teszi, elvégezzük a területen a terepbejárást. A terepbejárás minden esetben kézi GPS-készülék alkalmazásával történik, amellyel rögzítjük a bejárt útvonalat és valamennyi összegyűjtött felszíni lelet helyét. A bejárt útvonal rögzítése a vizsgált terület pontos lehatárolása szempontjából fontos, a leletanyag megjelölésével pedig a felszíni leletanyag szóródásának intenzitását vizsgálhatjuk. A terepbejárás a lelőhely-felderítés egyik leghatékonyabb módszere, azonban a korlátait feltétlenül figyelembe kell venni az eredmények értékelésekor. A módszer

Telepjelenségek és körárkos temetkezések egy 15 hektáros fejlesztési terület magnetométeres felmérésén (felmérés: Salisbury Kft., feldolgozás és értelmezés: Pethe Mihály, vizualizáció: Mesterházy Gábor)

felderítést eredményesen csak megfelelő időszakokban lehet végezni. Hatékony légi régészeti felderítés csak hosszabb, több vegetációs cikluson átnyúló terminusban végezhető, amelyre a néhány hetes határidővel megrendelt ERD-k esetén ritkán van mód. A következő fázist a geofizikai vizsgálatok jelentik. A leggyakrabban alkalmazott módszer a mágneses (magnetométeres) felmérés, amelyet ugyanakkor több tényező is nehezít: mágneses mérésre elsősorban agyagos talajok alkalmasak, homokos talaj esetén az eredmények nehezebben értelmezhetők, akadályozó tényezőt jelent a beépítettség vagy a terület erős fémszennyezettsége, illetve a vastag humuszréteg is. További nehézséget jelentenek a csontvázas temetkezések, amelyeket mágneses módszerrel jellemzően nem lehet kimutatni. Elsősorban épített örökségi elemek kutatására használjuk a talajradart, a talajjel-

Árpád-kori templom kutatása: talajradaros, illetve magnetométeres felmérés és légi felvétel (felmérés: Várkapitányság NZrt., feldolgozás: Klembala Zsombor, vizualizáció: Nagy László)

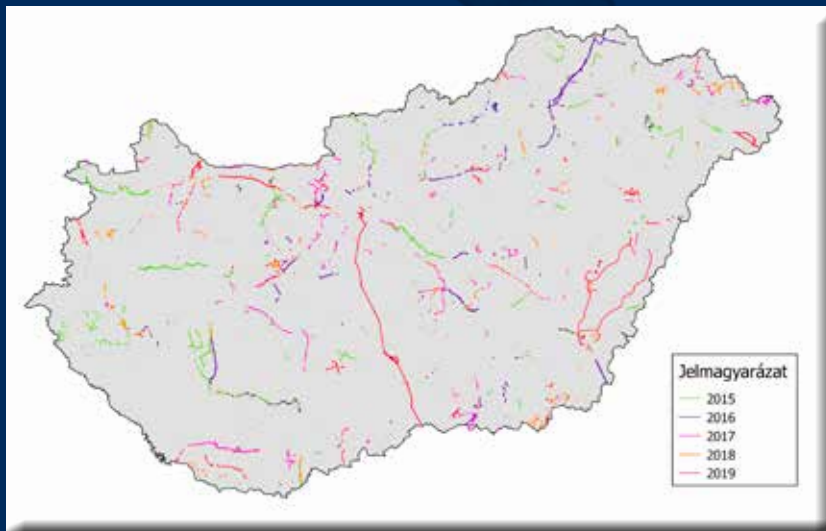
csak ritka esetben alkalmas temetők azonosítására, és szintén nem működik akkor, ha a lelőhelyet fedő talajrétegeket nem bolygatták meg annyira, hogy a leletanyag a felszínre kerülhessen.

A következő potenciális kutatási fázis a műszeres lelőhely-és leletfelderítés. Ide tartozik a hosszú múltra visszatekintő légi felvételezés is, amely szintén hatékony módja a lelőhelyek felderítésének, azonban a módszer korlátai nehezítik az ERD-készítés során történő általános alkalmazását. A légi régészeti

felderítést eredményesen csak megfelelő időszakokban lehet végezni. Hatékony légi régészeti felderítés csak hosszabb, több vegetációs cikluson átnyúló terminusban végezhető, amelyre a néhány hetes határidővel megrendelt ERD-k esetén ritkán van mód. A következő fázist a geofizikai vizsgálatok jelentik. A leggyakrabban alkalmazott módszer a mágneses (magnetométeres) felmérés, amelyet ugyanakkor több tényező is nehezít: mágneses mérésre elsősorban agyagos talajok alkalmasak, homokos talaj esetén az eredmények nehezebben értelmezhetők, akadályozó tényezőt jelent a beépítettség vagy a terület erős fémszennyezettsége, illetve a vastag humuszréteg is. További nehézséget jelentenek a csontvázas temetkezések, amelyeket mágneses módszerrel jellemzően nem lehet kimutatni. Elsősorban épített örökségi elemek kutatására használjuk a talajradart, a talajjel-

lenállás-mérést, valamint az egyenáramú ellenállás-szelvényezést végző műszereket. A geofizikai felmérési módszerek integrált alkalmazásával olyan pontosságú alaprajzot kaphatunk az épületekről, amelyet korábban csak ásatási eredmények alapján lehetett felrajzolni.

A lelőhely-diagnosztikai vizsgálatok eszköztárában a legköltségesebb módszer a próbafeltárás, amely ráadásul az előzőekben bemutatott módszerekkel szemben maradandó változást okoz a régészeti lelőhely állapotában. Ezért próba-

ERD-khez kapcsolódó terepbejárások helyszínei 2015 és 2019 közötti időszakban (Kalli András, Molnár Zsolt és Sarkadi Gergely adatai alapján)

feltárást csak indokolt esetben végzünk. Amikor a hatályos jogszabályokkal összhangban elkerülhető az alkalmazása, úgynevezett egyszerűsített ERD készül. Számos esetben viszont elkerülhetetlen a próbafeltárás alkalmazása. Egyrészt bizonyos területeken semmilyen már roncsolásmentes módszer nem alkalmazható, másrészt a régészeti lelőhely rétegtani viszonyaira, jellegére, korára vonatkozó pontos információk csak próbafeltárás alkalmazásával szerezhetők meg. Amennyiben lehetséges, megpróbáljuk minimalizálni a kutatandó terület nagyságát azzal, hogy a próbafeltárást geofizikai felméréssel kombináljuk.

A régészeti információk összegyűjtése után az örökségvédelmi hatáselemzés következik, amelynek során a régészeti információk és a műszaki adatok alapján felmérjük, hogy a tervezett beruházás földmunkái mekkora területen, milyen mélységben veszélyeztetik a régészeti örökség elemeit, és ez alapján milyen jellegű további intézkedés szükséges. Az első feladat a helyben megtartandó örökségi elemek azonosítása és lehatárolása, ezek esetén a javaslatunk a védendő emlékek elkerülése. Amennyiben a hatáselemzés során az derül ki, hogy a tervezett földmunkák veszélyeztetik a régészeti örökség elemeit, a hatályos jogszabályok szerint a lelőhely földmunkával érintett részén, a földmunkák alsó síkjáig megelőző feltárást kell végezni. A feltárási költségeinek meghatározásakor a kiindulási pontot egyrészt a hatósági egységárak, másrészt a feltárandó terület nagysága határozza meg, illetve többretegű régészeti lelőhelyek esetén figyelembe kell venni a várható rétegszámot is. Történelmi városmagok területén a megfelelő

hatósági egységár kiválasztása a jelenségek várható intenzitása alapján történik. A legfontosabb eredmény, hogy nem tudunk olyan esetről, amikor a megfelelő módszertannal elkészített ERD után, a beruházót bármilyen meglepetés érte volna a megelőző feltárás vagy a kivitelezés fázisában. Hangsúlyozzuk, hogy mindez csak azokra a beruházásokra érvényes, amelyek esetében valamennyi szükséges vizsgálatot el lehetett végezni a szakmailag indokolt volumenben. Az ERD sikerességének kulcsát elsősorban a megfelelő komplex rendszer (adatgyűjtés, terepbejárás, műszeres lelőhely- és leletfelderítés, próbafeltárás) alkalmazása jelenti. Az elsődleges

cél megvalósulása (a beruházások tervezhetőségének igénye) mellett a 2013 óta elkészült mintegy 2300 ERD elkészítéséhez kapcsolódó feltárások szakmai eredményei jelentősen bővítették a régészeti lelőhelyekkel kapcsolatos

információinkat. A feltárások eredményeként (Kiss Katalin adatgyűjtése alapján) összesen csaknem 1800 új, korábban ismeretlen lelőhelyet azonosítottunk.

A kutatott régészeti lelőhelyekkel kapcsolatos információk bővítése mellett további fontos eredményként és sikerként könyvelhető el, hogy az ERD rendszerének kidolgozása és gyakorlati alkalmazása során egy komoly topográfiai, lelőhely-diagnosztikai műhely jött létre, amelynek tagjai – a régészeti örökségvédelem elméleti kérdéseivel és módszertanával foglalkozó – kutatásaik eredményeit rendszeresen ismertetik rangos nemzetközi és hazai fórumokon: konferenciákon és publikációkban.

